

Män – och kvinnor – är djur

Arv eller miljö – ständigt föremål för forskning, diskussion, åsikter och tolkningar när vi talar om människans beteende och förutsättningar i livet. Arv och miljö, menar numera de flesta, bär skulden för resultatet. Med en alltmer avancerad genteknikforskning föds förhoppningar att vi ska kunna hitta nyckeln till »det mänskliga« sedan vi kartlagt det mänskliga genomet. Vår stora genetiska likhet med djuren drabbade kanske många med en känsla av besvikelse. När nästan 99,9 procent av schimpansens och människans genom är identiskt lika – kan så lite betyda så mycket? I vad ligger skillnaden mellan »maind« och »soul«? Är det forskningens hybris när vi lockas att tro att vi närmar oss vetenskapliga förklaringar till vad som utmärker andlighet, livets mysterier och vad som skiljer oss från djuren?

Genteknikens möjligheter att visa skillnader mellan olika djurarter ger också möjligheter att visa på skillnader mellan man och kvinna. Det är ytterst inoportunt att säga att det i naturen finns ganska strålande exempel på en genetiskt driftstyrd könsmaktsordning. Se t ex på sjöelefanterna. Alfahannen slår ut alla svagare hannar för att fortplanta sig med de till synes rara och tillbedjande honorna. Det är svårt att tro att skaparen gjorde människan så annorlunda. Tittar man på dokusåpan »Paradise hotel« kan man förstå att vi har många procent gener gemensamma med sjöelefanterna. Varför så många kvinnliga docenter och så få kvinnliga professorer?

DNA, epigenetik, miljö eller ren och skär ekonomi? Svaren kommer oftare från politiken än från naturvetenskapen.

Ökade kunskaper, valmöjligheter och ökad autonomi har gjort att vi människor i ett rasande tempo hamnat i moraliska frågeställningar, som helt kullkastar gamla orubbliga axiom som gällt i hundratals år. Den nya biotekniken kräver nya gränsdragningar för vårt handlande.

Plötsligt kan man forska på foster och till och med manipulera deras genetik. Man kan hyra en livmoder, moderskap är alltså inte längre en självklarhet. Man kan frysa sina ägg för senare bruk eller välja att föda ett syskon med speciella immunologiska egenskaper som kan passa som organgivare till ett sjukt barn. Man kan köpa humana spermier och ägg, man kan skapa exakta kopior av levande varelser, och man väljer aktivt bort foster med identifierbara handikapp.

Vi kan också manipulera djur för att tillfredsställa mänskliga behov, exempelvis inom avelsindustrin, som har som mål att få rätt egenskaper på jakthunden, travhästen, gödkalvköttet eller gåslevern. Organtransplantation mellan djur och människa är också ett lukrativt framtidsperspektiv.

Grekiskans etik är detsamma som latinets moral och betyder sedvänja. I vårt moderna språkbruk tolkas ofta etik som moralens teori. Det är viktigt att rikta uppmärksamheten mot moralen, dvs hur vi i praktiken handlar och vilket ansvar vi har för våra handlingar.

Den medicinska forskningen har i dag allt färre ut-

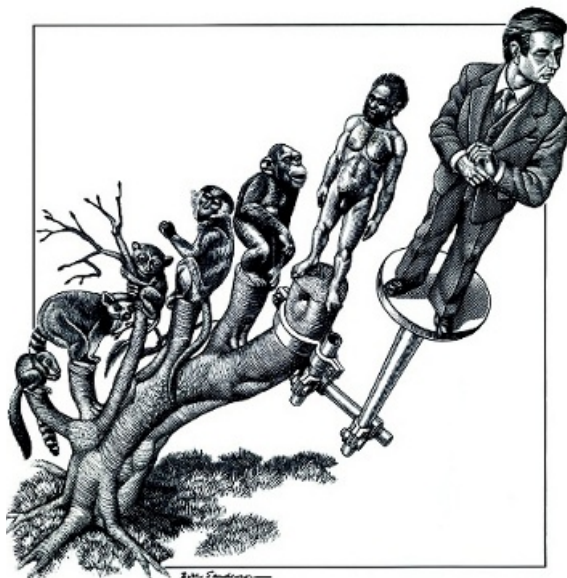
SCHIMPANSEN OCH MÄNNISKAN
har nästan 99,9 procent identiskt lika genom.

Foto: Science Photo Library/IBL

SKAPELSENS
KRONA?

Filosofen Peter Singer menar att människans särställning och roll som skapelsens krona bör ersättas med en ny sorts etik, en biocentrisk etik. Den människocentrerade etiken är förlegad, anser han.

Foto: Science Photo Library/IBL

övare med läkarutbildning, och de läkare som forskar har alltmer sällan egen patientkontakt. Den hippokratiska läkarenden, som ska vägleda läkaren i sina handlingar, och de medicinetiska principerna »Att göra gott, att inte skada och att vara rättvis och respektera sina patienters vilja« räcker inte som garant för en etiskt oantastlig forskning. Etikkommittéer granskar numera i ett stort och ganska byråkratiskt system alla projekt, men får allt svårare frågor att ta ställning till.

Genteknikutvecklingen har lett till en enorm mängd publikationer, lagar, moratorier, deklarationer, ställningstaganden och debatter. Patentfrågor, äganderätts- och integritetsfrågor dominerar, men också rädslan för science fiction-monster och okontrollerbar ondska.

Problematiken i det föränderliga scenariot kan kanske sammanfattas i detta korta citat: »The trouble with the future is that it usually arrives before we are ready for it!«

Män är djur – har vi hört i den feministiska polemiken. Men det är också kvinnor. Människan är dock ett mycket speciellt djur, vars egenart inte går att definiera med några enstaka gener eller genuttryck.

Det som oftast betraktas som speciellt mänskliga egenskaper, som användningen av redskap, social organisation, inlärningsförmåga och abstraktionsförmåga, förekommer också hos många djurarter.

Men att förvalta kunskap, att planera, reflektera, tygla drifter, tolerera avvikelser, kunna diskutera och uttrycka känslor som glädje och sorg och behovet av estetik tycks fortfarande i hög grad skilja oss från djuren. Trots allt djupare kunskaper om gener och jonkanaler kan man inte säga hur en människa tänker eller vad hon i nästa stund avser att göra. Människan är ensam om att kunna spara och magasinera kunskap och erfarenhet från en tid till en annan. »Alfabetets användning anar aporna aldrig« säger den kloke Alf Henrikson i en av sina böcker.

Om schimpanser och människor är genetiskt så lika att större delen av vår arvs massa är gemensam, var finns då skillnaden? Ja, den viktigaste skillnaden är att det bara är människan som vet om det – dvs har själsförmögenheter för att ta reda på det!

Det är alltså den svärfångade själen som är vår egen-

art. Descartes var den filosof som på 1600-talet elegant beskrev själen med sin berömda fras »Jag tänker – alltså finns jag till«, dvs medvetandet om medvetandet. Tyvärr tog det svenska klimatet livet av Descartes, och tyvärr, för oss läkare, blev detta starten för en alltför reduktionistisk åtskillnad av kropp och själ. Den separationen börjar nu överbryggas av en allt större kunskap om ett intimt samspel mellan dem båda. Risken är dock att vi avmystifierar vårt andliga väsen och förklarar själen som ett bad i synapsernas kemi.

Vad innebär vår genetiska kunskap för synen på människors och djurs livsvillkor? Bör våra mänskliga rättigheter omformuleras, och vad är djurens rätt? Behöver våra moraliska principer upprustas genom en djurens frigörelse, eller »animal liberation« ad modum filosofen Peter Singer, som förespråkar att alla varelser som kan känna smärta ska ges lika behandling, dvs rätten till liv, frihet och skydd mot tortyr. Singer menar att människans särställning och roll som skapelsens krona bör ersättas med en ny sorts etik, en biocentrisk etik. Den »gamla« människocentrerade, antropometriska, etiken skulle vara förlegad. Hans anklagelse om människans självgoda artegoism känns dock onaturlig. Varje art måste äga en egoistisk drift att växa sig stark för sin egen överlevnad, bakterien såväl som rovdjuret, bladlusen såväl som ogräset.

Synen på djurens rätt har ändå genomgått stora förändringar och ibland blivit så förmänskligad att djur ges större rätt än människor till ett värdigt liv. Se på modern djurhållning med sprätthöns, grisar och kalvar och jämför med vår nedmonterade åldringvård. Samtidigt ökar många människors krav på rätten att få samma skonsamma behandling som djur vid lidande, sjukdom och smärta, dvs rätten att få bli avlivad. Det är kanske inte så underligt att problemen provocerar och väcker debatt!

Onda och goda handlingar existerar bara i människans sinnevärld. Lejonhannen som dödar en annan hannes ungar i kampen om en hona utför ingen ond handling. Fågelmamman som puttar ut sin bristfälligt flygkunniga unge ur boet är inte en dålig mor. De bara är – de handlar enkom genom sina drifter och instinkter och kan heller inte ställas till ansvar för sina handlingar.

Endast hos människan finns det vi kallar samvete. Filosofen Immanuel Kant uttryckte sin respekt för skapelsens gåta och samvetets röst på följande sätt: »Två ting fyller mig med förnödnad; den stjärnbestrodda himlen ovan mig och den moraliska lagen inom mig.«

Människan är den enda varelsen som äger förnuft och samvete, men också förmågan att missbruka sin kunskap till massmord och kulturförintelse, ackompanjerad av sina ibland destruktiva instinkter för överlevnad.

Människan har en kort historia jämfört med planeten Tellus. Hon har länge haft naturen som sin fiende – i ständig kamp för att besegra den för sin överlevnad. Detta har präglat litteratur, filosofi och religioner. Utvecklingen av vår konstruktiva förmåga har nu gjort människan till naturens fiende.

Ansvar för jordens och alla arters framtid ägs därför inte av den driftstyrda biologin, som inte kan ställas till svars, utan av den mänsklighet som utrustats med moralisk reflexionsförmåga.

Gunilla Bolinder,

med dr, överläkare, FoUU-ledningen, Karolinska Universitetssjukhuset Solna